

การพัฒนากระบวนการเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชน
ในอำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ*

The Development of Community Democratic Strengthening
Processes in Ban Thaen District, Chaiyaphum Province

ทักษิณ ประชามอญ และปัญญา คล้ายเดช

Thaksin Prachamon and Panya Klaydesh

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Corresponding Author, E-mail: Panya.Klay@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาปรากฏการณ์ประชาธิปไตยชุมชน 2) ศึกษารูปแบบการเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชน และ 3) พัฒนากระบวนการเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชน ในอำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 18 รูปหรือคน และดำเนินการสนทนากลุ่มเฉพาะผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 16 รูปหรือคน เครื่องมือการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและแบบสนทนากลุ่มเฉพาะ เก็บข้อมูลแล้ววิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา และนำเสนอข้อมูลในลักษณะการพรรณนาความ

ผลการวิจัยพบว่า

- ชุมชนมีความต้องการเปลี่ยนแปลงชุมชนให้ดีขึ้นโดยเสนอปัญหาความต้องการ และต้องการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนา โดยใช้กิจกรรมประชาธิปไตยชุมชน ในลักษณะประชาธิปไตยชุมชนแบบปรึกษาหารือ และประชาธิปไตยชุมชนแบบการปกครองตนเอง
- รูปแบบการเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชน มี 3 รูปแบบ คือ 1) การเสริมสร้างประชาธิปไตยแบบชุมชน 2) การเสริมสร้างประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ และ 3) การเสริมสร้างประชาธิปไตยแบบปกครองตนเอง

*ได้รับบทความ: 10 กันยายน 2567; แก้ไขบทความ: 26 ธันวาคม 2567; ตอรับตีพิมพ์: 27 ธันวาคม 2567

Received: September 10, 2024; Revised: December 26, 2024; Accepted: December 27, 2024

3. พัฒนาระบบการเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชน โดยใช้การบูรณาการหลักพุทธธรรม คือ หลักอภิธานิยธรรม โดยมีองค์ประกอบ 7 ประการ คือ 1) การประชุมปรึกษาหารือ 2) การสร้างพลังชุมชน 3) การปฏิบัติตามวัฒนธรรมชุมชน 4) การรับฟังความคิดเห็นปราชญ์ชุมชน 5) การส่งเสริมบทบาทสตรีชุมชน 6) การสร้างอุดมคติชุมชน และ 7) การจัดสวัสดิการชุมชน

คำสำคัญ: กระบวนการ; การเสริมสร้าง; ประชาธิปไตยชุมชน

Abstract

The objectives of this research were to 1) study the phenomenon of community democracy 2) study the model for community democracy strengthening and 3) develop the process of community democratic strengthening in Ban Thaen District, Chaiyaphum Province. This research is a qualitative research by conducting in-depth interviews with 18 key informants and conducting focus group discussions with 16 key informants. The research instruments are structured interviews and focus group discussions. Data were collected and analyzed using content analysis and presented in a descriptive manner.

The result was found that:

1. The community wants to change the community for the better by proposing problems and needs and wants people to participate in development activities by using community democracy activities in the form of consultative community democracy and self-governing community democracy.

2. There are 3 forms of community democratic strengthening: 1) social democratic strengthening, 2) consultative democratic strengthening and 3) self-governing democratic strengthening.

3. there are the process of community democracy strengthening development by integrating Buddhist principles, namely the principle of Aparihaniyadhamma, with 7 components: 1) consultation meeting, 2) community power creation, 3) community culture compliance, 4) listening to the opinions of community scholars, 5) promoting the role of community women, 6) creating community ideals, and 7) community welfare arrangement.

Keywords: Process; Strengthening; Community Democracy

1. บทนำ

การปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นรูปแบบการปกครองที่นานาอารยประเทศนิยมใช้เป็นแนวทางการปกครองประเทศ เป็นระบอบการปกครองที่สังคมไทยพยายามเรียกร้องและแสวงหาความหมายที่แท้จริง ซึ่งดูเหมือนว่าการปกครองในระบอบนี้ยังเกิดความขัดแย้งและไม่สามารถผสมผสานให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในสังคมไทย สาเหตุสำคัญของประชาธิปไตยที่แท้จริงของประชาชนส่วนใหญ่ จึงยังไม่ฝังรากลึกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมในชีวิตประจำวัน หรืออาจมีสาเหตุมาจากการที่สังคมไทยอยู่ภายใต้ระบอบอุปถัมภ์มาอย่างยาวนาน แม้ว่าประเทศไทยจะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองมากกว่า 8 ทศวรรษ หรือเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 แล้วก็ตาม แต่การเมืองแบบประชาธิปไตยในชุมชนท้องถิ่นของประเทศไม่ได้พัฒนาก้าวหน้าไปตามระยะเวลาแต่ประการใด เนื่องจากประชาธิปไตยของประเทศไทยต้องเผชิญกับความวุ่นวายและความขัดแย้งอย่างถึงอานาจทางการเมืองของบรรดาผู้นำทางการเมือง (บุญทัน ดอกไธสง, 2553, หน้า 65) ทำให้เกิดวงจรอุบาทว์ทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง กล่าวได้ว่า มีการร่างรัฐธรรมนูญ ประกาศใช้รัฐธรรมนูญ มีการเลือกตั้ง เกิดความวุ่นวายทางการเมือง เกิดการปฏิวัติรัฐประหาร เป็นต้น เกิดวงจรทางการเมืองของประเทศไทยอย่างนี้อยู่หลายครั้งหลายยุคหลายสมัย กล่าวได้ว่า การเสริมสร้างประชาชนให้มีความรู้ความเข้าใจและศรัทธาต่อระบอบประชาธิปไตยจนเกิดเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย เป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยการอบรม ปลูกฝัง หล่อหลอม กล่อมเกลாதั้งทางตรงและทางอ้อมจากสังคมอย่างต่อเนื่องอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ

ประเทศไทยได้มีการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นโดยการโอนภารกิจบริการสาธารณะบางอย่างจากองค์กรปกครองส่วนกลางไปให้ชุมชนซึ่งตั้งอยู่ในท้องถิ่นต่างๆ ของประเทศรับผิดชอบงานอย่างเป็นอิสระจากองค์กรปกครองส่วนกลาง ตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 และตามประกาศคณะกรรมการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เรื่อง แผนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2543 ซึ่งคณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2543 และได้รายงานต่อรัฐสภาทราบเพื่อใช้เป็นแผนกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นองค์กรภาครัฐที่จัดตั้งตามหลักการกระจายอำนาจการปกครองจากหน่วยงานราชการส่วนกลางและส่วนภูมิภาค เปิดโอกาสให้ประชาชนกลุ่มย่อยในแต่ละท้องถิ่น ได้มีส่วนร่วมในการกำกับ ตรวจสอบ ดำเนินการ และเลือกผู้นำของตนให้เข้ามาทำหน้าที่ในการบริหารจัดการสนองความต้องการ พร้อมทั้งแก้ไขปัญหาของประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ อย่างรวดเร็วตรงตามความต้องการอย่างทั่วถึง และเห็นผลตอบรับในทันที (สภาขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศ, 2559, หน้า 1-2) โดยแนวคิดพื้นฐานแล้ว ประชาชนในชุมชนย่อมทราบถึงปัญหาภายในชุมชนได้เป็นอย่างดี ดังนั้น การแก้ไขปัญหา

ชุมชนจึงต้องมาจากประชาชนในชุมชนที่ประสบปัญหาจริง และการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยการจัดการชุมชนเอง ซึ่งการบริหารราชการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ต้องสอดคล้องและเป็นไปตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 จะเห็นได้ว่า รัฐจะต้องปรับระบบการดำเนินงาน และระบบความสัมพันธ์ระหว่างราชการส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น และงานของรัฐอย่างอื่น ให้มีความชัดเจนในเชิงอำนาจหน้าที่ อีกทั้งต้องส่งเสริมให้การปกครองส่วนท้องถิ่น มีบทบาทและอำนาจหน้าที่ในการจัดบริการสาธารณะให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นต่างๆ นอกจากนี้ยังได้กำหนดให้ระบบการทำงานของภาครัฐต้องมุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพ คุณธรรม จริยธรรม ความซื่อสัตย์ของเจ้าหน้าที่ พร้อมกับพัฒนาระบบการทำงานให้เกิดประสิทธิภาพ และให้มุ่งเน้นการทำงานตามหลักการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี รวมถึงจะต้องจัดบริการสาธารณะให้แก่ประชาชนอย่างรวดเร็ว มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และเพื่อให้แนวนโยบายแห่งรัฐบรรลุเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ และได้กำหนดบทบัญญัติการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในการปกครองส่วนท้องถิ่นให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของประชาชนในท้องถิ่น (มาตรา 252, 253, 254) ประกอบด้วย 1) การเลือกตั้ง 2) การเปิดเผยข้อมูลและรายงานผลการดำเนินงาน 3) การเสนอข้อบัญญัติท้องถิ่น และ 4) การเสนอถอดถอนสมาชิก หรือผู้บริหารท้องถิ่น ดังนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรหาแนวทางให้มีส่วนร่วมของประชาชนในการเข้าชื่อเสนอข้อบัญญัติท้องถิ่นจะต้องดำเนินการปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยการเข้าชื่อเสนอข้อบัญญัติท้องถิ่น ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครอง ท้องถิ่นในการลงคะแนนเสียงเพื่อถอดถอนสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น ให้ความสำคัญและความจำเป็นในการพัฒนา ปรับปรุง กฎหมาย รูปแบบกลไก และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองท้องถิ่นให้มีความเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน (สภาขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศ, 2559, หน้า 54-64)

แนวคิดการปกครองในรูปแบบของประชาธิปไตย ซึ่งเดวิด เฮลด์ (David Held) (2006, pp. 26-31) ได้เสนอตัวแบบของประชาธิปไตยทางตรงหรือแบบมีส่วนร่วม (Direct or Participatory Democracy) ไว้ 4 รูปแบบ คือ 1) ประชาธิปไตยแบบสภาประชาชน (Classical Democracy) 2) ประชาธิปไตยแบบสังคมนิยม (Socialist Democracy) 3) ประชาธิปไตยแบบชุมชน (Community Democracy) 4) ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ (Deliberative Democracy) 5) ประชาธิปไตยแบบครองตนเอง (Self-Governance)

ในปัจจุบันชุมชนท้องถิ่นเกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่า การแตกตัวทางสังคม ซึ่งนำไปสู่การแบ่งกลุ่มทางสังคมในชุมชนท้องถิ่น กล่าวคือ เกิดการแบ่งกลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่น กลุ่มผู้ประกอบการอาชีพต่างๆ และกลุ่มชาวบ้านทั่วไป ปรากฏการณ์ที่เป็นผลตามมาจากการกลุ่มทางสังคมในชุมชนนั้น ในบางพื้นที่ชาวบ้านท้องถิ่นไม่ได้รับการสนองตอบต่อความต้องการในการแก้ไขปัญหาชุมชน จนกระทั่งไม่สามารถใช้กลไกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อจัดการวิถีชีวิตของคนในชุมชนได้ เกิดปัญหาทางกระบวนการที่นำไปสู่ความ

เป็นประชาธิปไตยในชุมชนท้องถิ่น เช่น การจัดตั้งกลุ่มองค์กรภายในชุมชนท้องถิ่น กลุ่มการเคลื่อนไหวทางสังคมภายใต้หลักการประชาธิปไตย หรือแม้แต่การรวมตัวกันของประชาชนในการร่วมคิดร่วมทำในกิจการสาธารณะต่างๆ เป็นต้น ยังถือว่าอยู่ในเกณฑ์ที่ค่อนข้างต่ำจนถึงระดับปานกลาง นั่นชี้ให้เห็นว่าความเป็นประชาธิปไตยในมิติโครงสร้างการเมือง จำเป็นต้องพิจารณาจากความก้าวหน้าของประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมควบคู่กันไปด้วย ซึ่งจะเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนเกิดความตระหนักและการตื่นรู้ทางการเมืองในระดับชาติและท้องถิ่นได้ โดยการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนากระบวนการเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชนท้องถิ่น ได้แก่ อปปรยานุธรรม 7 ประการ (อง.สตตค. (ไทย) 23/23/37-38) ดังนี้ 1) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ 2) พร้อมเพรียงกันประชุม เลิกประชุม และทำกิจที่ควรทำ 3) ไม่ลุ่มล้างสิ่งที่ยังปฏิบัติแล้ว ถือปฏิบัติในหลักที่วางไว้ 4) สักการะ เคารพ นับถือ บูชา และรับฟังผู้อาวุโส 5) ไม่ข่มเหงรังแกกุลสตรี 6) สักการะ เคารพ นับถือ และบูชาเจดีย์ 7) รักษา คุ่มครอง และป้องกันพระสงฆ์ผู้ทรงศีลทรงธรรม ซึ่งในหลักการเหล่านี้จะช่วยการพัฒนากระบวนการเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชนท้องถิ่นในอำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิให้เพิ่มมากยิ่งขึ้น และช่วยเสริมสร้างแบบแผน ความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยม และพฤติกรรมทางการเมืองของคนในสังคมเห็นสาระสำคัญของการปกครองในระบบประชาธิปไตย และมีวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย จนสามารถพัฒนากระบวนการเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชนท้องถิ่นได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน สำหรับองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแท่น อำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ มีหมู่บ้านจำนวน 11 หมู่บ้าน จำนวนประชากรผู้มีสิทธิเลือกตั้ง (มีอายุตั้งแต่ 18 ปี ขึ้นไป) (กรมการปกครอง, 2565) แยกเป็นชาย 3,421 คน เป็นหญิง 3,484 คน รวมทั้งสิ้น 6,905 คน

ด้วยความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าวข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาการพัฒนากระบวนการเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชนในอำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ จะช่วยให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ทราบปรากฏการณ์ประชาธิปไตยชุมชน สามารถพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชน และขับเคลื่อนการเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชน รวมถึงเสริมสร้างค่านิยม และวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยชุมชน จนสามารถพัฒนากระบวนการเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชนในอำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ โดยบูรณาการตามหลักพุทธธรรมได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปรากฏการณ์ประชาธิปไตยชุมชนในอำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ
2. เพื่อพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชนในอำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ
3. เพื่อนำเสนอกระบวนการเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชน ในอำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ

3. วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยการสัมภาษณ์ โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์ ได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิที่มาจากนักการเมืองท้องถิ่น ข้าราชการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน พระสงฆ์หรือนักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนา นักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญด้านรัฐศาสตร์ จำนวน 18 รูป/คน โดยวิธีการกำหนดกลุ่มตัวอย่างในการให้ข้อมูลโดยวิธีการเจาะจง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยการสัมภาษณ์เชิงสนทนากลุ่มเฉพาะ ได้แก่ นักการเมืองท้องถิ่น ข้าราชการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน พระสงฆ์หรือนักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนา และ นักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญด้านรัฐศาสตร์ จำนวน 16 รูป/คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structure Interview) ซึ่งเป็นการตั้งคำถามแบบปลายเปิด (Open ended Questions) โดยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) และแบบสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) การจัดเวทีเสวนากลุ่มย่อยขึ้นเพื่อยืนยันและค้นหาข้อมูล ทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis Technique)

4. สรุปผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยมีผลการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ปรากฏการณ์ประชาธิปไตยชุมชนในอำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ พบว่า ประชาธิปไตยชุมชนเกิดจากความพยายามในการสร้างเสริมความมั่นคงให้แก่ระบอบประชาธิปไตย ประชาชนในชุมชนมีจิตสำนึกแบบประชาธิปไตยว่าตนเป็นเจ้าของชุมชนและชุมชนเป็นของทุกคน สาเหตุหลักของการเกิดปรากฏการณ์ประชาธิปไตยชุมชนส่วนใหญ่มาจากความต้องการของชุมชนที่จะเสนอปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการเสนอความต้องการของตนเอง ความต้องการเปลี่ยนแปลงชุมชนให้ดีขึ้น ให้คนในชุมชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาชุมชน ดังนั้น ปรากฏการณ์ประชาธิปไตยชุมชนในอำเภอบ้านแท่น มี 3 ลักษณะ คือ 1) ประชาธิปไตยแบบชุมชน การแก้ไขปัญหาของชุมชนหรือประโยชน์ที่ชุมชนได้รับ มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนให้เกิดการร่วมกันคิด ร่วมกันตัดสินใจ และร่วมกันทำให้เป็นไปตามวิถีประชาธิปไตยของคนในชุมชน 2) ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ มีการประชุมปรึกษาหารือของประชาชนในชุมชน เป็นการแสวงหาแนวทางเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาหรือการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นจากหน่วยระดับเล็กจนถึงจัดให้มีการทำแผนประชาคมหมู่บ้านอย่างรอบด้าน รวมทั้งการรับฟังประชาคมในช่องทางที่หลากหลาย เพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมรับรู้รับทราบ และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจข้อมูลที่น่าไปสู่การจัดทำแผนชุมชนนั้นๆ และ 3) ประชาธิปไตยแบบการปกครองตนเอง โดยมีการบริหารจัดการชุมชนด้วยคนในชุมชนเอง โดยการเสนอความคิดเห็นและแนวทางแก้ไขปัญหาาร่วมกัน สะท้อนสถานการณ์ทางสังคม รวมถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชน ประชาชนในพื้นที่มีบทบาทความสำคัญในการดำเนิน

กิจกรรมพัฒนาชุมชนของตนเอง สร้างความเข้มแข็งด้วยการหาจุดยืนและมองผลประโยชน์ร่วมกัน จะทำให้เกิดการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของคนในชุมชน

2. การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชนในอำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ พบว่ารูปแบบการเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชนในอำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ มี 3 รูปแบบ ประกอบด้วย

2.1 การเสริมสร้างประชาธิปไตยแบบชุมชน เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกันของคนในชุมชน คนในชุมชนยินยอมพร้อมใจกันทำงาน ประกอบด้วย (1) ผู้นำชุมชน ผู้มีความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงาน มีทักษะในจิตใจให้คนในชุมชนปฏิบัติงานร่วมกันได้สำเร็จ (2) แผนพัฒนาชุมชน แนวทางการพัฒนาชุมชนที่เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เสนอแนวคิดและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกันของคนในชุมชน (3) เครือข่ายชุมชน การรวมตัวกันของคนในชุมชนเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาชุมชนในด้านต่างๆ (4) ประเพณีและวัฒนธรรมชุมชน กิจกรรมอันเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนส่วนรวมที่ได้ร่วมปฏิบัติและสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน และ (5) พระสงฆ์และปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำทางธรรมชาติหรือผู้นำทางจิตวิญญาณที่ชาวบ้านต่างให้ความเคารพนับถือ เป็นศูนย์รวมจิตใจ ความศรัทธาของคนในชุมชน

2.2 การเสริมสร้างประชาธิปไตยแบบปรีชาหาหรือ เป็นกระบวนการทางประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นจากความเชื่อมั่นในพลังของคนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมทำงาน ร่วมในการตัดสินใจ การปรึกษาหารือ ร่วมอภิปรายปัญหาความต้องการต่างๆ อย่างเป็นระบบ ประกอบด้วย (1) เวทีชุมชน เป็นเวทีที่ทำให้ประชาชนเกิดการปรับทุกข์ สร้างสุข การหาแนวทางร่วมกันในการทำงาน (2) ภาคิเครือข่าย การสร้างสรรค์ชุมชนร่วมกันทำให้เกิดกลุ่มกิจกรรมชุมชน กลุ่มพลัง “บวร” บ้าน วัด โรงเรียน (3) เวทีรับฟังประเด็นสาธารณะ การเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้เสนอประเด็นปัญหาชุมชน การเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน และทำให้เกิดร่วมมือกันสร้าง “ชุมชนของเรา” (4) การปรึกษาหารือสาธารณะ จัดให้มีการเปิดช่องทางรับฟังข้อมูลชุมชน การสำรวจความคิดเห็น การปรึกษาหารือเฉพาะกลุ่ม และการออกเสียงประชามติ และ (5) ประชาคมตำบล คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในคณะกรรมการหรือสมาชิกประชาคมตำบล และเกิดการขับเคลื่อนกิจกรรมหลังการตัดสินใจ

2.3 การเสริมสร้างประชาธิปไตยแบบปกครองตนเอง เป็นกระบวนการเสริมสร้างประชาธิปไตยที่มีพื้นฐานมาจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน มีการบริหารจัดการชุมชนโดยคนในชุมชนเอง มีดังนี้ (1) หลักการชุมชน ส่งเสริมให้เกิดชุมชนแห่งความรู้ความเข้าใจ ชุมชนจิตอาสา ชุมชนสามัคคี และชุมชนภูมิปัญญาดี (2) การสร้างโอกาส สร้างโอกาสในการพัฒนาศักยภาพ การสร้างสรรค์ชุมชน การส่งเสริมสิทธิเสรีภาพ และการเป็นสังคมร่วมทุกข์ ร่วมสุข (3) วัฒนธรรมชุมชน “ร่วมสร้าง” สร้างชุมชนให้เกิดความเข้าใจที่ดีต่อกัน เศรษฐกิจชุมชน อุดมคติชุมชน และร่วมสร้าง “ชุมชนของเรา” (4) การขับเคลื่อนวิถีชุมชนประชาธิปไตย ขับเคลื่อนชุมชนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ชุมชน การดำรงชีพตามวิถีชุมชน และเครือข่ายการเรียนรู้ชุมชน และ (5) วิถีชุมชนบนฐานการพึ่งพาตนเอง ขับเคลื่อนชุมชนด้วยพลังชุมชน

มีการจัดการ เป้าหมาย และการประสานประโยชน์ของชุมชน

3. การนำเสนอกระบวนการเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชน ในอำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนากระบวนการเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชนตามหลักการเชิงพุทธบูรณาการ โดยใช้หลักอปริหานิยธรรม 7 เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในบริหารจัดการชุมชน ร่วมรับผิดชอบ ป้องกันความเสื่อมและพัฒนาชุมชนไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง สามารถสรุปได้ คือ

3.1 การประชุมปรึกษาหารือ เป็นการประชุมปรึกษาหารือกันเป็นประจำตามความเหมาะสม โอกาสและเวลา ความเหมาะสมของบริบทในแต่ละชุมชน คนในชุมชนจะได้ร่วมประชุม พบปะกันบ่อยๆ

3.2 การสร้างพลังชุมชน การทำงานบนฐานของพลังชุมชนที่ดี คนในชุมชนมีความพร้อม เปรียงและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทำกิจกรรมโดยตระหนักถึงการรับรู้ร่วมกัน การรวมเป็นพลังชุมชนได้ จะทำให้เกิดการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

3.3 การปฏิบัติตามวัฒนธรรมชุมชน คนในชุมชนร่วมกันสร้างวัฒนธรรมของชุมชน โดยการกำหนดและปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ และข้อบังคับ รวมถึงจารีต ประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนร่วมกัน และต้องถือปฏิบัติอย่างเสมอภาคกัน ชุมชนนั้นจะเกิดความสงบสุขมากยิ่งขึ้น

3.4 การรับฟังความคิดเห็นปราชญ์ชุมชน การให้เคารพนับถือผู้อาวุโสเป็นสิ่งที่คนในชุมชน ได้ถือปฏิบัติ รวมถึงการทำงานก็ควรรับฟังความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะจากผู้ใหญ่ในชุมชนด้วย ประสบการณ์สามารถนำไปเป็นแนวทางในการวางแผนพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ทำให้ชุมชนสามารถขับเคลื่อน ไปสู่จุดหมายที่ตั้งไว้ได้

3.5 การส่งเสริมบทบาทสตรีชุมชน การให้โอกาสและส่งเสริมบทบาทของสตรีถือว่าเป็นให้เกียรติ ยกย่อง และปกป้องไม่ให้ใครละเมิดสิทธิ เป็นการสร้างความเสมอภาคกันให้เกิดขึ้นในสังคม กลุ่มสตรีในชุมชนถือว่าเป็นกลุ่มที่มีพลัง ควรสนับสนุนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน

3.6 การสร้างอุดมคติชุมชน ประชาชนในชุมชนต้องสร้างโอกาสในการพัฒนาผ่านการมีส่วนร่วมให้ทุกคนมีความรู้สึกรัก ห่วงแทน และเป็นเจ้าของชุมชน หากประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน แล้ว จะนำไปสู่แรงขับหรือพลังการทุ่มเทร่างกายแรงใจในการแก้ไขปัญหาของชุมชนด้วยความซื่อสัตย์สุจริต

3.7 การจัดสวัสดิการชุมชน การสร้างแรงจูงใจโดยการจัดสวัสดิการแก่คนในชุมชน เมื่อประชาชนได้รับการดูแลก็จะเกิดความพึงพอใจต่อการจัดสวัสดิการนั้น ทำให้เกิดความรู้สึกรัก ห่วงแทน และอยากเข้าไปมีส่วนร่วมพัฒนา เกิดการทำงานร่วมกันและความร่วมมือในด้านต่างๆ เมื่อประชาชนอยู่ดี มีความสุขก็จะทำให้เกิดการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนหรือการปฏิบัติงานเพื่อส่วนรวมที่ดี

5. อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องการพัฒนากระบวนการเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชนในอำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ มีประเด็นที่น่าสนใจอภิปรายผล ได้ดังนี้

ประเด็นที่ 1 ปรากฏการณ์ประชาธิปไตยชุมชนในอำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ พบว่า ปรากฏการณ์ประชาธิปไตยชุมชนเกิดจากสาเหตุหลักจากความต้องการของชุมชนที่จะเสนอปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการเสนอความต้องการของตนเอง ความต้องการเปลี่ยนแปลงชุมชนให้ดีขึ้น ให้คนในชุมชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาชุมชน ความต้องการอยากให้คนในชุมชน ผู้นำ ภาครัฐ และภาคีเครือข่ายต่างๆ ได้ดำเนินกิจกรรมการพัฒนาชุมชนร่วมกัน โดยเฉพาะผู้นำท้องถิ่นและประชาชนภายในชุมชนร่วมกันคิด ร่วมกันหาแนวทางแก้ไขปัญหามีความรับผิดชอบต่อชุมชนส่วนรวม มี 3 ลักษณะประกอบด้วย 1) ประชาธิปไตยแบบชุมชน 2) ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ และ 3) ประชาธิปไตยแบบการปกครองตนเอง ซึ่งผลการวิจัยนี้ สะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาประชาธิปไตยชุมชนนั้น การมีส่วนร่วมมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งทั้งในลักษณะของกระบวนการ และวิธีการอันจะทำให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนและเกิดความเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริง ซึ่งผลงานวิจัยนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของอภิญญา มุกดาธนพงศ์, สันฐาน ชยชนนท์ และวิจิตรา ศรีสอน (2564, หน้า 923-939) ที่ได้ทำการวิจัยเรื่อง แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองส่วนท้องถิ่น ในเขตเทศบาลเมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม พบว่า 1) ประชาชนมีส่วนร่วมโดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยข้อที่มีระดับการมีส่วนร่วมมากที่สุดคือการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาและสาเหตุของปัญหาเพื่อกำหนดเป็นนโยบายการพัฒนาท้องถิ่น 2) แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น ต้องมีการแสดงออกอยู่บนพื้นฐานของกฎหมาย การจัดตั้งหรือรวมกลุ่มโดยสภาประชาชนเข้าร่วมในการแสดงความคิดเห็น สร้างความรู้ความเข้าใจให้เกิดขึ้นก่อน ประชาชนต้องมีความรู้และตระหนักถึงความสำคัญถึงสาเหตุของการเข้ามีส่วนร่วมและการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองที่ชัดเจน

ประเด็นที่ 2 รูปแบบการเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชนในอำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชนในอำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ มี 3 รูปแบบ คือ 1) การเสริมสร้างประชาธิปไตยแบบชุมชน 2) การเสริมสร้างประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ และ 3) การเสริมสร้างประชาธิปไตยแบบปกครองตนเอง ที่เป็นเช่นนี้อภิปรายได้ว่า การเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชนมีลักษณะที่ต้องมีการปรับตัวให้ยืดหยุ่นหลากหลาย สามารถนำมาปรับใช้เข้าสอดคล้องกับบริบทของสังคมนั้นๆได้อย่างเหมาะสม การยึดเอาชุมชนเป็นศูนย์กลางให้การพัฒนาและส่งเสริมให้เกิดขึ้นและยึดหลักการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเป็นหัวใจสำคัญจะส่งผลให้การบริหารการปกครองแบบประชาธิปไตยชุมชนประสบความสำเร็จได้ ซึ่งผลการวิจัยนี้ สอดคล้องกับแนวคิดของณัฐมน หมวกฉิม และศิริสุดา แสงทอง (2567, หน้า 451-463) ที่ได้เสนอแนวคิดเรื่อง แนวทางการส่งเสริมพัฒนาประชาธิปไตยอย่างยั่งยืน พบว่า

แนวทางการส่งเสริมพัฒนาประชาธิปไตยอย่างยั่งยืนได้ 6 ประเด็นดังต่อไปนี้ คือ 1) สร้างความเป็นพลเมือง ในระบอบประชาธิปไตย โดยปลูกฝังความรู้ ความเข้าใจ และทัศนคติ แก่ประชาชนทุกระดับ 2) การมีส่วนร่วมของประชาชนทุกระดับ 3) ผู้บริหารประเทศต้องยึดหลักคุณธรรมทางการเมือง 4) ส่งเสริมการศึกษา เรียนรู้ตลอดชีวิต 5) ความรับผิดชอบต่อสาธารณะและความโปร่งใส ในสังคมประชาธิปไตยและ 6) การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นอย่างแท้จริง เพื่อให้ประชาชนรักและพัฒนาท้องถิ่น เกิดความรักสามัคคี รวมทั้งส่งเสริมประชาธิปไตยให้มีความยั่งยืนในสังคมและประเทศชาติ

3. การพัฒนากระบวนการเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชนในอำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ พบว่า การพัฒนากระบวนการเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชนตามหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนในบริหารจัดการชุมชน ร่วมรับผิดชอบป้องกันความเสื่อมและพัฒนาชุมชนไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง ประกอบด้วย 1) การประชุมปรึกษาหารือ 2) การสร้างพลังชุมชน 3) การปฏิบัติตามวัฒนธรรมชุมชน 4) การรับฟังความคิดเห็นประชาชน 5) การส่งเสริมบทบาทสตรีชุมชน 6) การสร้างอุดมคติชุมชน 7) การจัดสวัสดิการชุมชน ที่เป็นเช่นนี้อภิปรายได้ว่า การพัฒนากระบวนการเสริมสร้างให้เกิดประชาธิปไตยชุมชนได้นั้น จะต้องเริ่มจากการสร้างความร่วมมือร่วมใจและสร้างความมีส่วนร่วมจากประชาชนทุกภาคส่วนในชุมชน (รวมถึงประชาชน ชุมชน สตรี(และเยาวชน)) โดยมีแนวทางปฏิบัติตามวัฒนธรรมและอุดมคติของชุมชนเป็นพื้นฐานพร้อมที่จะมุ่งมั่นเพื่อพัฒนาก่อให้เกิดการอยู่ดีกินดีและมีสุขร่วมกันของประชาชนทุกคนในชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของประธาน เจริญศรี (2567, หน้า 49-64) ที่ได้วิจัยเรื่อง การส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองภาคพลเมืองในจังหวัดชลบุรี โดยประยุกต์ตามหลักพุทธธรรม พบว่า การส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองภาคพลเมืองตามหลักพุทธธรรม พบว่า มีการประชุมกันเป็นประจำนำเสนอปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น ส่งเสริมให้สมาชิกปฏิบัติตามมติที่ประชุม กิจกรรมทางการเมืองมีความสำคัญในการส่งเสริมความเข้มแข็งของการเมืองภาคพลเมือง ควรเปิดให้ประชาชนเข้ามาร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อพัฒนาท้องถิ่นสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐต่อไป และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของไพฑูรย์ ปริญญาธรรมกุล (2564, หน้า 66-77) ที่ได้ศึกษาเรื่อง การปกครองท้องถิ่นรูปแบบพิเศษของเทศบาลนครแม่สอด จังหวัดตาก พบว่า รูปแบบการปกครองท้องถิ่นรูปแบบพิเศษตามปัจจัยจำเพาะของท้องถิ่นของเทศบาลนครแม่สอด จังหวัดตาก ตามหลักการบริหารนิยธรรม โดยการให้ประชาชนเข้าร่วมรับฟังและศึกษาผลกระทบที่เกิดจากการเป็นเมือง การร่วมรับรู้กติกา ความสมานสามัคคี ทำให้คนที่หลากหลายชาติพันธุ์ อยู่กันอย่างสันติสุข การให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมกิจกรรมการพัฒนาเมือง การปฏิบัติตามหลักการอยู่ร่วมกันของเมืองที่มี ความหลากหลายวัฒนธรรม การร่วมอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น การยอมรับในความเสมอภาคต่อความหลากหลายของชาติพันธุ์ การเคารพกฎของหน่วยงานท้องถิ่น การให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจ การค้า การลงทุน ผลการวิจัยนี้ จึงนำไปสู่การพัฒนาประชาธิปไตยชุมชนในระดับพื้นที่ชุมชนส่วนย่อยที่มีความเหมาะสมและยั่งยืนภายใต้กรอบการพัฒนากระบวนการเสริม

สร้างประชาธิปไตยชุมชนและสามารถนำไปขยายผลสู่พื้นที่ชุมชนอื่นอีกด้วย

6. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1. ควรส่งเสริมและสนับสนุนแหล่งทุนการวิจัยเพื่อต่อยอดการวิจัยเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนากระบวนการเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชน โดยการขยายพื้นที่การพัฒนากระบวนการเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชนต่อไป

1.2. ควรส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมการให้ความรู้แก่เยาวชนและประชาชนเกี่ยวกับการเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชนอย่างถูกต้องและสร้างเครือข่ายประชาธิปไตยชุมชน นำไปสู่พัฒนาประชาธิปไตยชุมชนอย่างยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

2.1. การศึกษาวิจัยรูปแบบการเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชน โดยบูรณาการกับหลักพุทธธรรม คือ หลักอภิธานิยธรรม พบว่าการพัฒนากระบวนการเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชนเป็นการบริหารชุมชนตามหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน ร่วมรับผิดชอบป้องกันความเสี่ยงและพัฒนาชุมชนไปสู่ความมั่นคงและยั่งยืนได้ด้วยองค์ประกอบ 7 ประการ ได้แก่ 1) การประชุมปรึกษาหารือ 2) การสร้างพลังชุมชน 3) การปฏิบัติตามวัฒนธรรมชุมชน 4) การรับฟังความคิดเห็นปราชญ์ชุมชน 5) การส่งเสริมบทบาทสตรีชุมชน 6) การสร้างอุดมคติชุมชน 7) การจัดสวัสดิการชุมชน ดังนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรนำไปเผยแพร่และนำไปใช้เพื่อพัฒนากระบวนการประชาธิปไตยชุมชนให้เกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

3.1. ควรนำผลการวิจัยนี้ไปศึกษาเพิ่มเติม เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์และถูกต้องในการพัฒนากระบวนการเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชน โดยใช้การวิจัยแบบผสมวิธีทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

3.2. ควรศึกษาการพัฒนากระบวนการเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชนในพื้นที่อื่นหรือพื้นที่ใกล้เคียงด้วย เพื่อศึกษาเปรียบเทียบว่าองค์ความรู้ที่ได้รับมีความแตกต่างกันหรือไม่ จะได้นำไปพัฒนาชุมชนท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม

7. องค์ความรู้ที่ได้รับ

จากผลการวิจัยดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสรุปเป็นองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยได้ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับ

เอกสารอ้างอิง

- กรมการปกครอง. (2565). สถิติประชากรทางการทะเบียนราษฎร. เข้าถึงได้จาก <https://stat.bora.dopa.go.th>.
- ณัฐมน หมวกนิม และศิริสุดา แสงทอง. (2567). แนวทางการส่งเสริมพัฒนาประชาธิปไตยอย่างยั่งยืน. *วารสารรัชภาคย์*, 18(56), 451-463.
- บุญทัน ดอกไธสง. (2553). *ขอบข่ายรัฐประศาสนศาสตร์ยุคโลกาภิวัตน์*. กรุงเทพฯ: ปัญญาชนการพิมพ์.
- ประสาน เจริญศรี. (2567). การส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองภาคพลเมืองในจังหวัดชลบุรี โดยประยุกต์ตามหลักพุทธธรรม. *วารสารวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์*, 6(1), 49-64.
- ไพฑูรย์ ปริญาธรรมกุล. (2563). การปกครองท้องถิ่นรูปแบบพิเศษของเทศบาลนครแม่สอด จังหวัดตาก. *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, 10(1), 66-77.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 23*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สภาขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศ. (2559). รายงานของสภาขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศด้านการปกครองท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.

อภิญา มุกดาธนพงศ์, สันฐาน ชยนนท์ และวิจิตรา ศรีสอน. (2564). แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองส่วนท้องถิ่น ในเขตเทศบาลเมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม. วารสารสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 4(3), 923-939.

Held, D. (2006). *Models of Democracy*. (3 ed.). Cambridge: Polity Press.

